

TOPIARIUS
STUDIA KRAJOBRAZOWE

Tom 1/2016

WYDAWCA:

Uniwersytet Rzeszowski, Wydział Biologiczno-Rolniczy, Zakład Architektury Krajobrazu
ul. Ćwiklińskiej 1A, 35-601 Rzeszów
serwis internetowy czasopisma: www.topiarius.ur.edu.pl
kontakt: topiarius.redakcja@ur.edu.pl

REDAKTOR NACZELNY:

dr hab. inż. arch. Piotr Patoczka, prof. UR

REDAKCJA:

dr inż. arch. kraj. Agata Gajdek, dr Piotr Kołodziejczyk, dr inż. arch. Anna Sołtysik, dr inż. arch. kraj. Marta Pisarek, mgr inż. arch. kraj. Agnieszka Wójcik

RADA NAUKOWA:

prof. dr hab. inż. arch. Aleksander Böhm, prof. dr hab. inż. arch. Andrzej Kadłuczka, dr hab. inż. Zbigniew Czerniakowski, dr hab. inż. arch. Mykoła Bewz, dr hab. inż. arch. Piotr Patoczka

RECENZENCI TOMU:

prof. dr hab. arch. Aleksander Böhm, dr hab. inż. Zbigniew Czerniakowski, prof. UR, dr hab. inż. Beata Gawryszewska, dr hab. art. rzeźb. Jerzy Grygorczuk, prof. dr hab. Krzysztof Młynarczyk, dr hab. inż. arch. Irena Niedźwiecka-Filipiak, dr hab. Krystyna Pudelska, prof. nadzw., dr hab. Barbara Szulczewska, prof. SGGW, prof. dr hab. inż. arch. Adam Szymski, prof. dr hab. Czesława Trąba, dr hab. Ewa Trzaskowska, KUL, dr hab. Piotr Urbański, prof. nadzw., prof. dr hab. inż. Kazimierz Wiech, dr hab. inż. arch. Agata Zachariasz, prof. PK

KOREKTA:

Ryszard Żelazny

TŁUMACZENIA STRESZCZEŃ:

autorzy tekstów

SKŁAD I PROJEKT OKŁADKI:

Anna Sołtysik, na okładce wykorzystano rysunek Piotra Patoczki

Czasopismo TOPIARIUS. Studia Krajobrazowe to recenzowane czasopismo naukowe, którego podstawową wersją jest wersja papierowa.

Wszelkie prawa zastrzeżone. Czasopismo, ani żaden jego fragment, nie może być drukowane ani reprodukowane bez pisemnej zgody wydawcy.

All rights reserved. No part of this publication may be printed or reproduced without permission in writing from the publisher.

ISSN 2449-9595   ISBN 978-83-63359-18-8

WYDAWCA WYKONAWCZY:

Wydawnictwo AMELIA Aneta Siewiorek
ul. dr J. Tkaczowa 186, 36-040 Boguchwała
tel. 17 853 40 23, tel. komórkowy 600 232 402
www.wydawnictwoamelia.pl
<http://wydawnictwoamelia.pl/sklep/>
e-mail: wydawnictwoamelia@go2.pl

Uniwersytet Rzeszowski
Wydział Biologiczno-Rolniczy
Zakład Architektury Krajobrazu

TOPIARIUS

STUDIA KRAJOBRAZOWE

Wydanie monograficzne

Tom 1

KRAJOBRAZ POLSKI. CUDZE CHWALICIE
Ochrona i kształtowanie rodzimego krajobrazu

Rzeszów 2016

SPIS TREŚCI

Piotr Patoczka <i>Od redakcji</i>	7
--------------------------------------	---

KRAJOBRAZ – ASPEKTY TEORETYCZNE

Beata J. Gawryszewska <i>Ginący krajobraz miejski. Przemiany struktury i funkcji zieleni miejskiej w XX i XXI wieku</i>	11
--	----

Anna Górka <i>Edukacja krajobrazowa dla ruralistyki</i>	25
--	----

Jerzy Potyrała, Tomasz Malczyk, Izabela Iwancewicz <i>Walidacja metody oznaczenia roli średniowiecznych fortyfikacji w aspekcie ochrony i kształtowania krajobrazu</i>	34
---	----

Krzysztof M. Rostański <i>Modelowanie heurystyczne naturalistycznych założeń zieleni</i>	54
---	----

Magdalena Wilkosz-Mamcarczyk <i>Procesy rewitalizacyjne i ich wpływ na jakość krajobrazu miejskiego</i>	64
--	----

KRAJOBRAZ KULTUROWY I JEGO TOŻSAMOŚĆ

Krzysztof Gawroński, Michał Uruszczak <i>Współczesne aspekty ochrony krajobrazu Górnego Śląska</i>	75
---	----

Katarzyna Kałużny, Ewa Hanus-Fajerska <i>Ogrody gospodarstw agroturystycznych szansą na zachowanie tradycyjnych ogrodów wiejskich</i>	87
--	----

Daniel Mikulski, Elżbieta Raszeja, Gabriela Klause <i>Ze studiów nad tożsamością miejsca. Problem kontynuacji formy dworu w krajobrazie wielkopolskiej wsi na obszarze ziemi średzkiej</i>	97
---	----

Paweł Nowak <i>Krajobraz kulturowy – aktywna ochrona przez wartościowanie</i>	115
--	-----

Karolina Porada <i>Kopce w krajobrazie Krakowa i okolic</i>	121
Elżbieta Raszeja, Agnieszka Skóra <i>Relacje między ekspozycją a tłem krajobrazowym w muzeach na wolnym powietrzu na przykładzie Wielkopolskiego Parku Etnograficznego</i>	131
Magdalena Rzeszotarska-Pałka <i>Tożsamość krajobrazu wsi Pomorza Zachodniego</i>	149
PROBLEMATYKA PLANOWANIA KRAJOBRAZU	
Agata Ćwik, Bernadetta Ortyl <i>Rozproszona zabudowa w górach – utracone krajobrazy?</i>	165
Maria Dankowska, Marek Koter, Małgorzata Saciuk, Aneta Tomczak <i>Czytelność dawnych układów ruralistycznych w planie współczesnego miasta na przykładzie Łodzi</i>	176
Wiesława Gadomska <i>Krajobrazowe konsekwencje rozwoju turystycznej bazy noclegowej w obszarze Krainy Wielkich Jezior Mazurskich</i>	193
Michał Uruszczak <i>Prognozy programu odnowy wsi jako część polityki regionalnej</i>	205
Barbara Wycichowska <i>Progresywna rewitalizacja krajobrazu miasta Łodzi</i>	216
WSPÓŁCZESNE PRZEKSZTAŁCENIA KRAJOBRAZU	
Bożena Łukasik <i>Kompozycje i zróżnicowanie form roślinnych na poznańskich placach miejskich</i>	235
Maciej Żołnierczuk, Beata Fornal-Pieniak, Ewa Rykała <i>Polski krajobraz „niskiej zieleni przydrożnej”</i>	248
Ewa Anna Rykała, Maciej Żołnierczuk <i>Przekształcenia tkanki roślinnej w krajobrazie miasta na przykładach placów rynkowych Mazowsza</i>	258

ASPEKTY PROJEKTOWANIA KRAJOBRAZU

- Magdalena Jaroniec, Michał Krzyżaniak, Dariusz Świerk, Piotr Urbański,
Miłosz Walerzak
*Problemy rewaloryzacji historycznych założeń ogrodowych, na przykładzie
konceptji zagospodarowania zabytkowego parku w Gorzynie* 273
- Grażyna Łaska, Katarzyna Urban
*Projekt koncepcyjny urzędzenia parku botanicznego
w śródmieściu Białegostoku* 289
- Anna Podolska, Ewa Trawińska
*Mała architektura z regionalnym akcentem we współczesnych rozwiązaniach
zagospodarowania terenu na przykładzie wsi Glinka w woj. śląskim* 304
- Miłosz Zieliński
*Odrębność i tożsamość przestrzeni publicznej jako wartość
dla lokalnej społeczności* 317

PROBLEMATYKA PLANOWANIA KRAJOBRAZU

PROGNOZY PROGRAMU ODNOWY WSI JAKO CZĘŚĆ

POLITYKI REGIONALNEJ

PROGNOSES OF COUNTRY RENOVATION PROGRAMME

AS A PART OF REGIONAL POLITICS

Michał Uruszczak

Katedra Gospodarki Przestrzennej i Architektury Krajobrazu, Wydział Inżynierii Środowiska i Geodezji, Uniwersytet Rolniczy im. H. Kołłątaja w Krakowie

---

Artykuł dotyczący programu Odnowa Wsi w Polsce ma na celu przybliżenie jego historii, zasad oraz celu jego wdrażania i prognozy skuteczności w kraju. Ukazane zostały metody działania poprzez jego pionierską realizację w miejscowości Strzelce Wielkie (gmina Szczurowa). Był on realizowany przez specjalistów z Polski i Niemiec w latach 2014 i 2015. Finalnie wykonane zostało bardzo obszerne opracowanie wskazujące kierunki działań, stawiając badaną wieś w pierwszym rzędzie miejscowości przewidzianych do jego wdrażania.

Słowa kluczowe: program Odnowy Wsi, partycypacja społeczna, rurytyka

The paper that concerns Country Renovation programme in Poland is aimed at presenting its history, rules of implementation and efficiency prognoses in Poland. Working methods through its pioneering realization in Strzelce Wielkie (Szczurowa commune) were revealed. The programme was carried out by experts from Poland and Germany in the years 2014 and 2015. Finally, a very extensive elaboration that indicated the actions' directions was performed putting the surveyed village in the front row of locations provided to its implementation.

Keywords: Country Renovation programme, social participation, rurality

Wstęp, cel i metody pracy

Pomysły na odnowę wsi powstają i wdrażane są z różnym skutkiem od wielu lat. Przyczynkiem do stopniowego ich propagowania były i są głębokie przemiany obszarów wiejskich. Ich powodem, obok dynamiki postępu w technice upraw rolniczych i produkcji hodowlanej są m.in. przemiany demograficzne. Ruchy migracyjne, zmiany w zwyczajach mieszkańców, czy dostępność miejsc pracy zmieniają tradycyjny obraz obszarów wiejskich. Próby naprawy obszarów wiejskich mają i w Polsce długą tradycję. Zbiorowa praca pod tytułem *Odbudowa Wsi Polskiej* z 1915 roku, wydana w Warszawie jest tego dowodem.

Metoda o nazwie „Odnowa Wsi” to europejska idea wdrażania społeczności lokalnych do rozwoju małych miejscowości. Najogólniej polega ona na wszechstronnym rozpozna-

niu problemów wsi na tle gminy czy powiatu (Idziak 2004: 29). Wywiady z mieszkańcami, szczegółowe analizy krajobrazowe, architektoniczne, demograficzne czy własnościowe umożliwiają kreacje projektowe. Odnowa Wsi ma za zadanie integrację społeczności wiejskich. To ich zaangażowanie, przy jednoczesnym poparciu gminy czy regionu, lub samorządów lokalnych umożliwia rozruch programu w konkretnej wsi. Celem pracy jest ukazanie zasad i metod wdrażania programu.

Odnowa wsi w Europie

Koncepcja wdrażania programu nazwanego Odnową Wsi pochodzi z Niemiec. W celu gospodarczego rozruszania obszarów wiejskich rząd niemiecki stworzył Program Wspierania Przyszłościowych Inwestycji. Poza trzema landami: Hestią, Bawarią i Badenią-Wirtembergią, programem objęto później inne obszary, znajdując następnie zwolenników w wielu regionach Unii Europejskiej (Feser 1979). Jedną z przyczyn jego popularności stało się oddanie inicjatywy w ręce samych mieszkańców, zaś rolą specjalistów jest wszechstronna pomoc merytoryczna. Strategia rozwoju polega na przestrzeganiu trzech podstawowych zasad (Wilczyński 2003: 10-12):

Szeroko zakrojone konsultacje rozumiane są jako uwzględnianie oczekiwań społeczności konkretnych wsi. Istotą „strategii dla wiejskiej Europy” stało się podkreślenie roli społeczności wiejskich. Kluczową zasadą jest wykorzystanie wszelkich zasobów miejscowych: kulturowych, społecznych, przyrodniczych i gospodarczych. Niezwykle ważne jest jak już wspomniano, włączanie w ów proces mieszkańców wsi. Współpraca między administracją rządową i samorządową z mieszkańcami opiera się na dążeniu do kreowania, a następnie wdrażania projektów dotyczących przyszłości wsi. Szczególnie istotne jest traktowanie na równi wszystkich zgłaszanych spraw mieszkańców, ich środowiska kulturowego i naturalnego.

W Bawarii od początku lat 70-tych Ministerstwo Rolnictwa nakładało na samorządy wiejskie nakaz kreowania planu Odnowy Wsi. Był to proces połączony ze scalaniem gruntów rolnych dla ich efektywniejszego wykorzystania (Müller i inni 2010: 4-7). Do początku lat 80-tych programy Odnowy Wsi udało się przeprowadzić w 550 miejscowościach niemieckich. Od pierwszej połowy lat 90-tych wprowadzać zaczęto kolejne ważne zmiany. Poza zadaniami o charakterze infrastrukturalnym, czy budowlanym zaczęto wdrażać również nowe projekty o podłożu socjalnym i kulturalnym (Feser 1979: 12).

Rozpoczęcie pracy

Metoda pracy sprawdzona na terenach niemieckich polega między innymi na porównywaniu dwóch miejscowości. Ich mieszkańcy robią to w trakcie spotkań, wspólnych debat, nazywając to „marketingową metodą oceny miejscowości”. Wskazywane są pluse i minusy każdej miejscowości. Metoda ta nazywana też „kawiarnią świata” (*world cafe*) polega na tworzeniu zebrań z udziałem dużej ilości mieszkańców (czasem nawet 200 osób). Ustawiane są stoliki tematyczne, czyli w praktyce kółka robocze zajmujące się konkretnymi problemami m.in.: kulturą, przemysłem, turystyką, warunkami mieszkaniowymi, przyrodą i rozwojem wewnętrznym. Każdy stolik ma swojego gospodarza kierującego debatą. Uczestnicy przemieszczają się pomiędzy stolikami (Ryc. 1.)

Ryc. 1. Metoda „world cafe” (rys. M. Uruszczak)

Dyskusjom przygląda się rada danej gminy, aktywnie włączając się w określaniu możliwości realizacji wizji rozwoju, wskazując ewentualne problemy leżące na jego przeszkodzie (Feser 1979: 12).

Kolejnym krokiem jest złożenie przez radę podania do Dyrekcji ds. Odnowy Wsi z prośbą o przyjęcie programu. Gdy projekt jest zatwierdzony zakładany zostaje „związek odnowy wsi”, który mając osobowość prawną może otrzymywać środki finansowe na program odnowy (Idziak 2004: 29-30).

Program Odnowa Wsi w Polsce

Doświadczenia niemieckie, w szczególności pochodzące z regionu Nadrenii-Palatynu dały początek współpracy przy wdrażaniu programu Odnowy Wsi w Polsce. Było to związane z regionem Opolszczyzny (Niedźwiedzka-Filipiak, Kuriata 2010). Konieczność poprawy wizerunku krajobrazu wiejskiego zaczęto dostrzegać już zresztą w latach siedemdziesiątych. To wówczas pojawiły się swoiste „naukowe apele”, postulaty aby powstrzymać zatracanie „swojskości miejsca”, czy degradowanie terenów sąsiadujących z dużymi aglomeracjami miejskimi (Bogdanowski 1974).

Wieś polską wyróżnia mocna integracja z krajobrazem i przyrodą. Atut ten jest zdaniem naukowców niemieckich wart propagowania, podkreślany jako wyjątkowość tego obszaru Europy (Andula i in. 2015: 11-13). Zauważono, że między mieszkańcami a ich otoczeniem istnieje szczególnie silny związek emocjonalny dający poczucie „bycia u siebie”. Widoczne to było w trakcie debat społecznych. Może to mieć związek między innymi z bliskim sąsiedztwem ciekawych miejsc przyrodniczych. Z kolei dla konkretnych miejsc fakt ten zapewnia dbających o niego gospodarzy-opiekunów. W ten sposób tworzy się pomiędzy mieszkańcami a otoczeniem relatywnie trwała więź, którą można określić jako „poczucie bycia u siebie” (Pawłowska 2008: 67-69)

Aby skutecznie wdrażać programy naprawcze niezbędna jest współpraca rozmaitych komórek samorządu terytorialnego. Może to mieć duży wpływ na właściwe tworzenie programów łączących potrzeby ochrony potencjału przyrodniczo-krajobrazowego i zagospodarowania konkretnych wsi (Sowa 1988).

Każdy program naprawczy konkretnego obszaru wymaga konsultacji społecznych wśród jego mieszkańców. W praktyce wiąże się to z koniecznością przeprowadzenia wielotygodniowych debat i dyskusji z mieszkańcami, mających na celu znalezienie najwłaściwsze drogi rozwiązania problemów (Pawłowska 2008: 84-93).

Aby móc przekonać lokalne społeczności do nowych możliwości rozwoju ich miejscowości, wskazane jest przedstawianie właściwych rozwiązań z różnych regionów kraju a także z innych państw. W niektórych przypadkach warto też wskazywać porównawczo zalety konkretnych miejscowości. Można wtedy ukazać i skutecznie wyjaśnić np. poprawną organizację przestrzeni, wygląd budynków, problemy z infrastrukturą. Na tym tle trzeba jednocześnie ukazywać możliwości wynikające z posiadanych lokalnych zasobów.

Program Odnowa Wsi obejmuje w Polsce:

- Kształtowanie przestrzeni publicznej,
- Inwestycje w obiekty związane z funkcjami kulturowymi,
- Ochronę zabytków budownictwa rodzimego,
- Budowę lub modernizację lokalnych dróg,
- Gospodarkę wodno-ściekową,
- Inwestowanie w obiekty przeznaczone na promocję lokalnych produktów.

W Polsce pionierem wdrażania programu Odnowa Wsi stało się województwo opolskie. To tutaj od 1997r. funkcjonuje program regionalny, którego bazą realizacyjną były doświadczenia Nadrenii-Palatynatu. Doświadczenia województwa opolskiego we wdrażaniu procesów odnowy stały się silnym impulsem i inspiracją dla podobnych działań w innych regionach Polski (Niedźwiedzka-Filipiak 2005).

Możliwości rozwoju miejscowości w wyniku wdrażania programu Odnowa Wsi

Program Odnowy Wsi w zakresie regionalnego rozwoju niesie wiele nowatorskich możliwości, wśród których należy wymienić:

- Integrowanie społeczności lokalnej, która wzajemnie poznaje i przedstawia problemy, zyskuje oddolne poparcie społeczne.
- Chroni walory kulturowe, w tym bardzo wyraziste w krajobrazie budownictwo regionalne
- Wpływa dodatnio na aktywizację społeczno-gospodarczą obszarów wiejskich.
- Przy rozwoju obszarowym wdrażania programu na terenie województwa wzmocnione są tzw. „obszary peryferyjne”
- Hamuje wewnętrzną migrację lub wręcz emigrację młodych mieszkańców.

Konkretny krajobraz posiadając (przeważnie) wyraźny kontekst kulturowy wyróżnia się tym samym w krajobrazie całego kraju. Swoista narracja krajobrazu umożliwia odczytanie indywidualności zastanych form. Krajobraz wsi nabiera nowego znaczenia w momencie widocznych działań zmierzających do jego poprawy szczególnie, gdy włączona jest w ów proces społeczność lokalna. Społeczną i kulturową wartością budującą tożsamość tej społeczności jest wspólna historyczna wiedza i znajomość zasad kształtowania przestrzeni publicznej i prywatnej. Bazując na zastanych reliktach przeszłości, preferencjach mieszkańców i wyciągając właściwe wnioski z aktualnych trendów można wykonać właściwy projekt. Jest on niezbędny by móc typować konkretną miejscowość do bezpośrednich działań rewitalizacyjnych, zaś już wykonany stawia konkretna miejscowość w pierwszym szeregu do jego wdrażania praktycznego (Pijanowski i in. 2012: 20-21).

Pragmatyka realizacji projektu Odnowy wsi na przykładzie miejscowości Strzelce Wielkie (gm.Szczurowa)

Przedmiotowy projekt realizowany był w latach 2014-2015. Aby móc szczegółowo przeprowadzić analizy kartograficzne, przyrodnicze, architektoniczne i kulturowe zespół projektowy dokładnie zbadał miejscowość. Odbywało się to na miejscu w formie dokumentowania, fotografowania, szkicowania, wreszcie w formie wykonania szczegółowej inwentaryzacji architektonicznej i geodezyjnej. Był to też wynik badań dostępnych źródeł archiwalnych i planistycznych. Analizowane były wraz z mieszkańcami różnorakie problemy wsi. Aktywny ich udział i entuzjazm dla postulowanych zmian będzie miał kluczowe znaczenie dla sukcesu przedsięwzięcia. To oni mają być niejako współautorami projektu Odnowy Wsi w swojej miejscowości (Andula i in. 2015: 16-17).

Wstępne działania na tle całokształtu projektu

Metoda działań inwentaryzacyjnych, analitycznych i projektowych na rzecz programów Odnowy Wsi zakłada realizację konkretnych etapów składających się z równoległych działań trzech grup roboczych, obejmujących następujące bloki tematyczne (Pijanowski, Taszakowski 2014):

- Ochrona i rozwój wsi
- Ekonomia i krajobraz
- Rolnictwo i urzędnictwo rolne

Przez pryzmat tych trzech głównych bloków tematycznych, zespół projektowy zbadał Strzelce Wielkie. Jednocześnie prace w ramach wcześniej wymienionych sekcji „dyskusyjno-projektowych” poprzedziły spotkania mające na celu ustalenie a następnie właściwy przydział mieszkańców i liczbę ich przedstawicieli do poszczególnych grup wymienionych powyżej.

Poszczególne osoby mogły zgłaszać się osobiście, były też kandydatury proponowane przez samych mieszkańców. Istotą była ich świadoma, dobrowolna chęć uczestnictwa. oraz by wszystkie grupy społeczne i zawodowe miały swoich przedstawicieli w pracach nad projektem.

Badanie historii miejscowości

Strzelce Wielkie to wieś usytuowana w województwie Małopolskim, w powiecie Brzeskim, w gminie Szczurowa. W latach 1975-1998 miejscowość leżała w obrębie województwa tarnowskiego.

Za czasów kronikarza Jana Długosza wieś należała do parafii Witów. Roczniki Diecezji Tarnowskiej wspominają miejscowość w latach 1125, 1229, 1322. Biskup krakowski M.Szyszkowski w dniu 11 października 1617 r. erygował parafię. Wówczas też powstał pierwszy parafialny kościół drewniany, pod wezwaniem św. Fabiana i Sebastiana. Zastąpił go obecny zabytkowy kościół pod wezwaniem św. Sebastiana z 1785 r., podobnie jak poprzedni zbudowany z drewna i posiadający wolnostojącą dzwonnice (Faryna-Paszkiwicz, Omilanowska, Pasieczny 2001). W pobliżu zabytkowego kościoła w XX wieku powstał nowy obiekt sakralny gdzie umieszczono oryginał ołtarza z Matką Boską Szkaplerzną (http://pl.wikipedia.org/Wiki/Strzelce_Wielkie_9województwo_małopolskie), data dostępu: 16.06.2015).

W Strzelcach Wielkich znajduje się również, wpisany do rejestru zabytków dziewiętnastowieczny budynek dworu, otoczony parkiem krajobrazowym. Do rejestru zabytków wpisane są ponadto liczne historyczne budynki, mieszkania gospodarcze i sakralne (kapliczki, cmentarz) położone w obrębie miejscowości (Wildner-Nurek 1993). Całokształt wsi podkreśla od południowo-wschodniej strony rozległa ściana lasu, obecnie w trakcie urządzania (Kołodziej 2013: 3-5).

Partycypacja mieszkańców

Szeroko zakrojone działania projektowe poprzedzone są w każdej dziedzinie wstępnym rozpoznaniem problemu. Wdrażając program Odnowa Wsi niezbędne jest zarówno zbadanie historii danej miejscowości, jak też swoiste zrozumienie jej aktualnego charakteru i poznanie mieszkańców, tym bardziej, że istnieje wśród nich liczna grupa entuzjastów, swoistych „patriotów lokalnych”. To pozytywne poczucie tożsamości może koncentrować się na różnych lokalnych wartościach i konkretnych problemach do rozwiązania. Ważnym składnikiem tego uczucia jest ich emocjonalny stosunek do miejsca swojego zamieszkania, do okolicy i regionu, jak też znajomość wielu ważnych aspektów m.in. historycznych. Poczucie swojskości wraz z wszystkimi jego korzystnymi konsekwencjami kieruje emocjami, działaniami i opiniami patrioty, w większym stopniu niż innych mieszkańców (Pawłowska 2008: 137-144). Niekiedy skłonny jest on do altruistycznych działań na rzecz własnej miejscowości. Stale działająca, prężna organizacja pozarządowa, czy wspomniany patriota lokalny to bardzo cenny partner, zwłaszcza w tym wstępnym etapie poznania charakteru miejscowości.

Kółka robocze działające w Strzelcach Wielkich nakreśliły szereg problemów związanych z funkcjonowaniem i obrazem miejscowości. Specjaliści z konkretnej dziedziny (architektura, gospodarka przestrzenna, przyroda i krajobraz) zdawali sobie sprawę z konieczności wzajemnego obdarzania się zaufaniem, tak aby postulowane zmiany i potrzeby spotykały się z produktywną dyskusją na ich temat. Specjalista winien być szczerze wsłuchany w głos mieszkańców będących reprezentantami, delegatami całej zbiorowości, osobami zaufania publicznego. Dla umożliwienia spotkań wybierano godziny popołudniowe i wieczorne. Było to związane z pracą zawodową osób biorących udział w debatach.

Inwentaryzacja wsi

Badania prowadzone w ramach inwentaryzacji miejscowości, tzw. rozpoznanie terenu, poznanie zasobów miejsca to kluczowy składnik opracowania. Mieszkańcy wsi uczestniczący w programie odnowy, zwracali uwagę na różne cenne uwarunkowania wsi, takie jak np. zagospodarowanie zieleni w obrębie historycznego centrum wsi, czy też wskazywali miejsce położenia dawnych, nieistniejących a interesujących budynków; młyn, gospoda itp. Ważne okazały się szpalery drzew, czy stare aleje tworzące swoiste bramy do miejscowości, do cmentarza czy dworu.

293		14	Garaż połączony z obiektem nr 291	1	4	7	10	Nr 951
				2	5	8	11	
				3	6	9	12	
294		16	Mała architektura – studnia połączona z obiektem nr 291	1	4	7	10	Nr 951
				2	5	8	11	
				3	6	9	12	
295		1	Tradycyjny dom drewniany – kolor elewacji brąz, częściowe szalowanie ścian, dach pokryty dachówką cementową	1	4	7	10	Nr 949/4 charakterystyczne, tradycyjne malowanie obiektu w kolorowe pasy
				2	5	8X	11	
				3	6	9	12	
296		1	Tradycyjny dom drewniany – kolor elewacji brąz, częściowe szalowanie ścian, dach pokryty dachówką cementową, obecność ganku	1	4	7	10 + 70	Nr 948 charakterystyczne, tradycyjne malowanie obiektu w kolorowe pasy
				2	5	8X	11	
				3	6	9	12	

Ryc. 2.
Kartowanie budynków-fragment opracowania (oprac. M. Uruszczak)

Inwentaryzacja przebiegała dwoma torami; jako kartograficzna i architektoniczna.

- **Inwentaryzacja kartograficzna, odbywająca się w dwojnasób:**
  - Metodą bezpośrednią związaną z badaniami terenowymi, wraz z inwentaryzacją urbanistyczną. Badane były m.in. architektura, przeznaczenie budynków i gruntów. Wiele dodatkowych informacji uzyskiwano w trakcie wywiadów z mieszkańcami.
  - Metoda pośrednia to scalanie materiałów już opracowanych. Składają się na to zapisy planistyczne, dane o obszarach ochrony przyrody, obiekty wpisane do rejestru zabytków. W formie aneksów opracowanie dopełniały publikacje, fotografie, kroniki otrzymane z urzędów i bibliotek.
- Inwentaryzacja architektoniczna polegająca w najkrótszym ujęciu na stworzeniu katalogu form architektonicznych występujących we wsi (Ryc. 2). Obiekty katalogowane są pod kątem wyglądu, przeznaczenia, stanu i wieku. Zebrano je jako: katalog występujących w miejscowości form architektonicznych i katalog wszystkich obiektów pochodzenia antropogenicznego. Łącznie odnotowano ich ponad 710.
Te dwa zbiory stworzono aby móc :

- ukazać tradycyjne budownictwo regionalne, wskazać istniejące jeszcze zasoby,
- ukazać wartościowe miejsca w miejscowości, niejako” strategiczne” dla późniejszego etapu projektowego,
- ukazać współczesne budownictwo wsi, jego formy i charakterystyczne cechy.

Projektując nowe formy, ich twórca powinien z jednej strony uwzględniać tradycyjne budownictwo, a z drugiej, jego współczesne odpowiedniki. Krajobraz wiejski w wielowiekowym procesie twórczym cechuje wielka różnorodność form, determinująca wiele czynników, a wśród nich dwa najważniejsze: czas i miejsce powstania architektury (Pawłowska 2008: 277-357).

Zasady prowadzenia debat

Aby wiarygodnie przedstawić program Odnowy Wsi należy przestrzegać pewnych zasad dotyczących ich prowadzenia. Zobrazować to należy na bazie sześciu najważniejszych (Wilczyński 2003: 80-81).

- **Odnowę Wsi zaczynam od wyjaśnień:**
  - rola programu jest zrozumiała,
  - program umiem wytłumaczyć,
  - wewnątrz jestem przekonany o słuszności podejmowanych działań,
  - wewnętrzna potrzeba jest determinantą moich działań,
  - rezerwuję czas dla realizacji celu,
  - biorę odpowiedzialność za działania.
- **Odnowa Wsi stanowi wspólne działanie:**
  - kreujemy grupę Odnowy Wsi, wybieramy lidera,
  - zapoznajemy mieszkańców o sposobie wdrażaniu programu,
  - działamy jawnie, staramy się rozszerzyć krąg osób włączonych do projektu.
- **Odnowa Wsi szuka sojuszników:**
  - włączamy sołtysa, proboszcza do działań,
  - inne osoby cieszące się autorytetem otrzymują propozycję współuczestniczenia,
  - współpracujemy z formalnymi reprezentantami miejscowości,
  - zabiegamy o wsparcie gminy.
- **Systematyczność w działaniu:**
  - określamy kalendarium spotkań,
  - ustalamy metody pracy i miejsca spotkań,
  - dokumentujemy ustalenia wynikające ze spotkań.
- **Tworzenie planu rozwoju konkretnej miejscowości:**
  - kreujemy wizję jej rozwoju, dla której osiągnięcia tworzymy plan, wraz z przyszłym programem rozwoju,
  - proponujemy krótkoterminowy program Odnowy Wsi,
  - ustalamy kolejność przedsięwzięć,
  - zabiegamy o szerokie poparcie dla nowego planu i programu.
- **Wykorzystujemy internet:**
  - używamy internetu jako skutecznego i szybkiego narzędzia pozyskiwania informacji np. urzędowych,
  - używamy internetu jako formy komunikacji między innymi z mieszkańcami.

Propozycje projektowe jako wynik badań

Program Odnowa Wsi wdrożony w Strzelcach Wielkich zaowocował szeregiem propozycji projektowych. Głównym atutem urbanistycznym jest położony w centrum miejscowości staw. Wieś właśnie wokół niego się rozwijała, zaś jej aktualny układ jest wynikiem dopasowywania działek siedliskowych do morfologii terenu. Inne godne odnotowania miejsce oprócz stawu, ujawnione w trakcie badań terenowych, to pusta przestrzeń (pole), położona w samym centrum wsi, otwierająca rozległą panoramę przed tzw. Domem Rolnika. Bez szkody dla krajobrazu może być przeznaczona na różne, nowatorskie cele. Niebagatelne możliwości aranżacji przestrzeni niesie ze sobą rejon między centrum wsi a położonym w oddaleniu kościołem (nowym i starym) oraz cmentarzem. Ponadto spora ilość budynków historycznych zarówno mieszkalnych jak i gospodarczych, dwór szlachecki otoczony historycznym parkiem to zasoby nieocenione w zakresie rekonstruowania przestrzeni wsi. Dowodzi tego duża ilość podobnych przykładów z różnych regionów Polski (Zachariasz 2002). Debaty z mieszkańcami dawały odpowiedzi na pytania dotyczące różnych rodzajów potrzeb, jak choćby braki w szkole w zakresie sal dydaktycznych czy możliwości powiększenia istniejącej remizy, której wewnętrzny układ nie pozwalała na organizowanie imprez typu wesela, mimo że wielkość budynku jest relatywnie duża (Anduła i in. 2015: 56).

Projektując nowe domy, a chcąc zachować w maksymalnym stopniu rodzimą tradycję architektoniczną, zespół projektowy spotykał się z błyskawiczną konfrontacją dawnych gabarytów domów z aktualnymi standardami. Rolą projektantów jest szukanie najkorzystniejszych rozwiązań projektowych dla różnego typu obiektów, przy możliwie pełnej akceptacji mieszkańców. Dopelnieniem prawidłowego podejścia projektowego jest wdrażanie w trakcie kreowania nowych projektów „prawa dobrej kontynuacji” (Bogdanowski 1976: 75-77) czyli dbanie o zachowanie w tym przypadku tożsamości regionalnej. Należy analizować możliwości realizacji korekt istniejących, a niezwiązanych z regionalną tradycją architektoniczną obiektów (Ryc. 3).

Ryc. 3.
Próba korekty architektonicznej niektórych, istniejących budynków mieszkalnych. Wprowadzenie jasnej kolorystyki elewacji, zastosowanie drewna ma przybliżyć oblicze budynków z epoki PRL do tradycyjnego budownictwa (rys. M. Uruszczak)

Propagowanie programu Odnowa Wsi nie wystarczy. Niezbędne są realizacje, w dodatku skutecznie „nagłaśniane”, ponadto doszkalanie przedstawicieli samorządów lokalnych (Pijanowski i inni 2012). Elementarna wiedza o gospodarowaniu przestrzenią nie należy do podstawowego kanonu wykształcenia ogólnego w Polsce. Dlatego samorządowcy zwłaszcza rozpoczynający karierę, zwykle nie mają odpowiedniego doświadczenia. Czasem nie mają świadomości, że czekają ich zadania dotyczące umiętnego zarządzania przestrzenią. Co gorsza, nieraz uważają, że zabytki i posiadane zasoby krajobrazowe, przyrodnicze, to tylko „kłopot i wydatki”. Nie zawsze odbierają je jako wartość, nie rozumieją szansy, nie przyjmują do wiadomości zadań i nie potrafią ich wykonać. Dlatego rolą profesjonalistów jest między innymi „edukowanie władzy nieraz „w marszu” (Pawłowska 2008: 271-276). Zdarzają się natomiast przedsiębiorcy inwestujący w turystykę lub przywracanie zabytkowym budynkom dawnych walorów z przystosowywaniem ich do nowych celów, oczywiście przy pełnym poszanowaniu historycznej spuścizny architektonicznej. Patrząc na coraz liczniejsze przykłady w Polsce, dostrzega się rozwój właściwego podejścia do wykorzystywania walorów krajobrazu. Ale aby ta tendencja się utrzymywała, niezbędne jest wdrażanie skutecznych i sprawdzonych programów. Do nich właśnie zaliczyć można wdrażany od lat w Europie program Odnowa Wsi.

Podsumowanie i wnioski

Program Odnowa Wsi dla rozwoju regionalnego w Polsce niesie szereg pionierskich możliwości. Najważniejsze z nich to:

- Integracja lokalnej społeczności wraz z oddolnym poparciem społecznym. Dzięki temu program może być przez mieszkańców szerzej propagowany.
- Gdy realizacja jest powszechna w obrębie województwa, możliwe jest wzmocnienie obszarów peryferyjnych, a przez to hamowanie migracji wewnętrznej i emigracji młodych mieszkańców.
- Wpływa pozytywnie na aktywizację społeczno-gospodarczą obszarów wiejskich.
- Chroni kulturowe walory, w tym głównie historyczne budownictwo wiejskie. Dzięki temu możliwe jest zachowanie tożsamości architektoniczno-budowlanej regionu i wdrażanie jej kontynuacji.
- Niezbędne jest zrealizowanie w praktyce szeregu projektów Odnowa Wsi w Polsce.

Możliwe wówczas będzie wskazanie jego skuteczności i proponowanie kolejnych wsi do rewaloryzacji według jego zasad. Będzie można też ustalać budżet, a tym samym móc prognozować dalsze możliwości rozwoju.

Bibliografia

- Andula M., Baster P., Faschingbauer B., Litwin U., Koziara Z., Kuhn M., Müller B., Müller W., Pijanowski J.M., Reppert M.E., Rentsch G., Richter R., Schäffner, Taszakowski J., Uruszczak M., Wirth T., Zedler J. (2015). *Koncepcja postępowania dla zintegrowanego rozwoju obszarów wiejskich łącznie z propozycjami dla prowadzenia przyszłych postępowania. / Konzept eines integrierten ländlichen Entwicklungsverfahrens einschließlich Empfehlungen für künftige Verfahrensdurchführungen*. Kraków: Urząd Marszałkowski Województwa Małopolskiego.
- Bogdanowski J. (1974). *Plany a żywiołowość rozwoju przestrzennego*. Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- Bogdanowski J. (1974). *Kompozycja i planowanie w architekturze krajobrazu*. Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo PAN.
- Faryna-Paszkiewicz H., Omilanowska M., Pasieczny R., (2001). *Leksykon zabytków w Polsce*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

- Feser W. (1979). *Eussenheim dorferneuerung im auftrag der flurbereinigung Wurzbürg*. Wurzbürg.
- http://pl.wikipedia.org/wiki/Strzelce_Wielkie_9województwo_małopolskie, data dostępu:16.06.2015
- Idziak W. (2004). *O odnowie wsi*. Warszawa: Fundacja Wspomagania Wsi.
- Kołodziej M. (2013). Uproszczony plan urządzania lasu obr. ew. Strzelce Wielkie, gm. Szczurowa, pow. brzeski, Na okres od 01.01.2014 do 31.12.2023 roku. Załącznik do zarządzenia Starosty Brzeskiego z dnia 29.11.2013. Kraków: wykonawca Krameko.
- Müller W., Frankenberger Vath K., Laudенbacher J. (2010). *Ländliche Entwicklung in Bayern, 25 Jahre Dorferneuerung Karbach 1985-2010*. Karbach: Flyer Alarm.
- Niedźwiedzka-Filipiak I., Kuriata Z. (2010). *Architektura krajobrazu w programie odnowy wsi opolskiej*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczego.
- Niedźwiedzka-Filipiak I. (2005). *Przemiany wizerunku wsi opolskiej pod wpływem odnowy wsi*. „Architektura Krajobrazu”, 1-2/2005, ss.18-26.
- *Odbudowa Wsi Polskiej, projekty zagród włościańskich, wyróżnione na konkursie ogłoszonym przez C.K.O.za pośrednictwem Koła Architektów w Warszawie*. (1915). Warszawa: nakładem C.K.O., skład główny w księgarni Gebetnera i Wolffa.
- Pawłowska K. (2008). *Przeciwdziałanie konfliktom wokół ochrony i kształtowania krajobrazu, partycypacja społeczna, debaty publiczne, negocjacje*. Kraków: Politechnika Krakowska.
- Pijanowski J.M., Taszakowski J. (2014). *Dane wyjściowe do Programów zintegrowanego rozwoju obszarów wiejskich*. [w:] Dudzińska M., Kocur-Bera K. (red.) *Bariery i stymulanty rozwoju obszarów wiejskich*. Olsztyn: Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie.
- Pijanowski J.M., Woch F., Franke R., Smieszko W., Ender H., Korta G., Kozłowski J. (2012). *Zintegrowane plany rozwoju obszarów wiejskich (ZPROW) jako ważne zadanie administracji regionalnej odpowiedzialnej za urządzania rolne w Polsce*. Kraków: Wyd. nakładem Urzędu Marszałkowskiego w Krakowie.
- Sowa, K. (1988). *Miasto – Środowisko – Mieszkanie*. Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej. Kraków.
- Wilczyński R. (2003). *Odnowa wsi perspektywą rozwoju obszarów wiejskich w Polsce*. Poznań: Krajowe Centrum doradztwa rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich w Poznaniu, Fundacja Fundusz Współpracy, Program Agro-Info.
- Wildner-Nurek I. (1993). *Dokumentacja założenia podworskiego w Strzelcach Wielkich gm. Szczurowa, nr rej 330/90*. Oddział Wojewódzki w Tarnowie nr inw. 511: Państwowa Służba Ochrony Zabytków.
- Zachariasz A. (2002). *Ogród dworski. Wybrane charakterystyczne elementy i motywy*. [w:] Sieradzka A. (red.) *Dwór polski: zjawisko historyczne i kulturowe*. Materiały VI seminarium zorganizowanego przez Oddział Kielecki Stowarzyszenia Historyków Sztuki i Dom Środowisk Twórczych w Kielcach. Warszawa.